
Kriminaliteta, povezana s kulturno dediščino

VARSTVOSLOVJE,
letn. 21
št. 1
str. 39–53

Viktorija Zupančič, Bojan Dobovšek

Namen prispevka:

Namen prispevka je analizirati obstoj kriminalitete, povezane s kulturno dediščino v svetu, ter ugotoviti, ali je ta v porastu ali nazadovanju. S pomočjo vodenih intervjujev s strokovnjaki s tovrstnega področja smo želeli opredeliti smernice za boj proti tej obliki kriminalitete.

Metode:

Uporabili smo pregled literature in metodo strukturiranega poglobljenega intervjuja.

Ugotovitve:

Veljavna zakonodaja s področja varovanja kulturne dediščine ter boja proti dotični obliki kriminalitete je ustrezna in primerna. Problem predstavlja predvsem uveljavljanje in izvrševanje tovrstnih zakonskih določil in izvajanje sankcij v praksi. Celoten potek od pridobitve do prodaje predmeta kulturne dediščine je dobro organiziran: plenjenje arheoloških najdišč s strani lokalnih plenilcev, prodaja lokalnemu preprodajalcu, ki uredi prevoz izropanih kulturnih dobrin na mednarodni trg. Predmet pride v ciljno državo, kjer je opran ter kot antikviteteta brez ali z neznanim poreklom anonimno prodan najboljšemu ponudniku. Analiza intervjujev s strokovnjaki je pokazala resnično problematiko prepovedanega trgovanja s predmeti kulturne dediščine. Zbiralci in določeni muzeji na mednarodnem ilegalnem trgu postavijo povpraševanje po predmetih iz določenega zgodovinskega obdobja ali iz določene kulture. S tem sprožijo celotni krog organiziranega plenjenja, tihotapljenja ter končne pridobitve predmeta.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Prispevek predstavlja pilotsko raziskavo z omejenim številom intervjujev z izbranimi strokovnjaki, ki pa je dobra osnova za nadaljnje raziskovanje in oblikovanje strategij preprečevanja kriminalitete v zvezi s kulturno dediščino.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Slovenska strokovna literatura s področja kriminalitete zoper kulturno dediščino je dokaj redka. Članek prinaša vpogled v problematiko ter izzive za nadaljnje raziskovanje.

UDK: 343.3/.7:719

Ključne besede: kulturna dediščina, plenjenje, ilegalno trgovanje z antikvitetami, črni trg umetnin, kriminaliteta, umetnine

Cultural Heritage Criminality

Purpose:

The purpose of the paper is to explore the existence of cultural heritage criminality in the world and determine whether it is rising or declining. With the guided, in-depth interviews with experts in this field, we attempted to develop guidelines for fighting such criminality.

Design/Methods/Approach:

The paper is based on literature review and on in-depth interviews with experts on cultural heritage.

Findings:

The current legislation, pertaining to the protection of cultural heritage and the fight against cultural heritage criminality is adequate. However, the implementation of such legislation and resulting sanctions is problematic. The process of obtaining and selling an object of cultural heritage is very well organised. Local predators loot archaeological sites and sell the objects to local antiquities dealers, who then organise the way of the cultural assets on the international market. When the object reaches the country of destination, its origin has already been vanished and it can be anonymously sold to the highest bidder. The analysis of the interviews additionally reveals the extent of the issue of illicit trafficking of cultural heritage. Collectors and certain museums create demand in the international illegal market for objects from a certain culture or period in history. As a result, they start the circle of organised looting and smuggling to finally acquisition of the cultural items.

Research Limitations/Implications:

Article is a pilot study with limited number of interviews with experts on cultural heritage. The paper is good steppingstone for the further research on cultural heritage criminality and it is a good source for designing the strategies for cultural heritage criminality prevention.

Originality/Value:

The Slovenian literature dedicated to the cultural heritage criminality remains barely sufficient. This paper provides the insight into the problem of cultural heritage criminality and poses the challenge for future research work.

UDC: 343.3/.7:719

Keywords: cultural heritage criminality, looting, illicit trafficking of cultural heritage, black market, art

1 UVOD

Kriminaliteta, povezana s kulturno dediščino, je tako v svetu kot na domačih tleh velik problem. Kaže se predvsem v oskrunitvi, uničenju in plenjenju arheoloških najdišč ter drugih zgodovinsko pomembnih območij, prodaji in preprodaji

najdenega materiala, v obliki vandalizma ter s krajo predmetov kulturne dediščine drugega naroda, ki se je dogajala v preteklosti med 2. svetovno vojno. Dediščina je naša zapuščina iz preteklosti, je, kar danes živimo in kar prenesemo na prihodnje rodove. Naša kulturna in naravna dediščina sta nenadomestljiva vira življenja in navdiha (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], n. d.).

Svetovna arheološka dediščina je ogrožena zaradi nezakonitih in uničevalnih izkopavanj. Predmeti so pretihotapljeni na svetovni črni trg, kjer so muzejem, galerijam ali zasebnim zbirateljem prodani kot predmeti brez izvora (Brodie in Renfrew, 2005). Na omenjeno obliko kriminalitete ni imuna nobena država. V revnih izvornih državah plenilci prodajajo antikvitete predvsem zaradi želje po zaslužku, meni Yates (2011), medtem ko Brodie, Doole in Watson (2000) menijo, da se na Zahodu pljenje dogaja kot oblika preživljanja prostega časa (hobi), pri čemer ljudje uporabljajo detektorje kovin. Trg z umetninami je splošno definiran kot prostor ekonomske izmenjave oziroma kot prostor, kjer se srečata ponudba in povpraševanje po tistem, kar je naprodaj (Massy, 2008).

Trgovanje z antikvitetami je kriminalno dejanje transnacionalnih razsežnosti, saj vključuje na eni strani nelegalna izkopavanja in izvoz kulturnega materiala iz držav izvora ter na drugi strani dobavljanje tovrstnega materiala bogatim, ekonomsko močnejšim državam (Bowman, 2008). Mackenzie (2011) vidi mednarodni trg z ilegalnimi predmeti kot kriminalni trg, organiziran v strukturirane odnose med tatovi, tihotapci, preprodajalci in kupci ilegalnega materiala. Ilegalno pridobljene antikvitete so glavni vir zaslužka tihotapcev in preprodajalcev. Trgovanje z njimi naj bi bilo tako dobičkonosno kot trgovanje z narkotiki in prepovedanimi substancami (Campbell, 2013). Massy (2008) meni, da je na trgu zagotovljena anonimnost tako kupcev kot prodajalcev.

Da je kriminaliteta v zvezi s kulturno dediščino akuten svetovni problem, prikazujejo podatki vodilnih mednarodnih institucij, ki se ukvarjajo s kriminaliteto. Tako Evropska komisija (European Commission, n. d.) v svoji politični agendi poudarja naslednje ključne probleme: pomanjkanje konsistentne terminologije in zakonskih definicij; neusklajenost zakonodaje med članicami EU; pomanjkanje relevantnih podatkov in statistik; težave pri izmenjavi informacij. V okviru Europol pa se posebno pozornost namenja ilegalni trgovini s kulturno dediščino vključno z antikvitetami in umetninami, kar je poudarjeno v najnovejšem poročilu SOCTA (EUROPOL, 2019).

Zgoraj navedene institucije in mednarodni akti ter konvencije so se izkazali za zadosten zakonski in varstveni okvir, vendar se velik problem pojavlja v uveljavljanju in izvrševanju tovrstnih zakonskih določil. Večina držav, ki se bojuje proti trgovanju s predmeti kulturne dediščine, je ekonomsko šibkih in ne zmorejo nadzorovati ter varovati arheoloških najdišč ter drugih območij, ki so posebnega kulturnega pomena (Yates, 2011).

Z varovanjem predmetov kulturne dediščine se ukvarjajo mednarodne organizacije, med njimi Mednarodni muzejski svet (ICOM), katerega delo je usmerjeno v varovanje in promoviranje svetovne naravne in kulturne dediščine. Na področju varstva kulturne dediščine sodeluje z UNESCO, pri katerem ima tudi svetovalno vlogo. Na področju preprečevanja in zatiranja tovrstne

kriminalitete deluje tudi Urad Združenih narodov za droge in kriminal (angl. *United Nations Office on Drugs and Crime*), ki tesno sodeluje z UNESCO. Urad je sprejel tudi Konvencijo Združenih narodov o transnacionalnem organiziranem kriminalu (*United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto*, 2000), kjer opredeljuje nove smernice v boju zoper kriminaliteto zoper kulturno dediščino (*United Nations Office on Drugs and Crime*, n. d.).

2 KULTURNA DEDIŠČINA

Kulturna dediščina predstavlja bistvo obstoja, zgodovino in razvoj posameznega naroda. Zaradi kulturne dediščine vemo, kdo smo, saj je del nas vse življenje; spremlja nas na vseh področjih udejstvovanja. Humer (1989) se je pri definiranju pojma kulturne dediščine osredotočil na to, kaj nam sama kulturna dediščina prinaša. Predvsem nam daje občutek vrednosti in pripadnosti, ne samo skupini, temveč tudi narodu in ne nazadnje človeštvu. Z njegovim pojmovanjem se strinjamo, saj zaradi kulturne dediščine vemo, kdo smo, od kod prihajamo, kdo so bili naši predniki, s čim so se ukvarjali, kako sta napredovali miselnost in znanje ljudi skozi preteklost.

Kulturno dediščino podobno obravnava tudi Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (v nadaljevanju ZVKDS). Smatra jo namreč kot različne dokaze in vire iz preteklosti, ki so delo človeških rok, naša naloga pa je predvsem ohranjanje in varstvo le-te (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2019). Če pogledamo pomen kulturne dediščine v svetovnem merilu, nam dober odgovor poda svetovna organizacija za varstvo kulturne dediščine – UNESCO (n. d.). Različne kraje, ki so univerzalne vrednosti za celotno človeštvo, uvrsti na Seznam svetovne kulturne dediščine (angl. *World Heritage List*), saj je njihovo varstvo posebnega pomena za prihodnje rodove (npr. Grand Canyon v Združenih državah Amerike, piramide v Egiptu, Taj Mahal v Indiji). Da se neki spomenik oziroma zgodovinska zgradba oziroma historično mesto lahko uvrsti na Seznam svetovne kulturne dediščine, mora imeti nepojmljivo univerzalno vrednost in iz izbirnega kriterija izpolnjevati vsaj eno izmed desetih točk, ki so objavljene na spletni strani UNESCA pod naslovom »The Criteria for Selection«. Združenje za ohranjanje spomenikov in spomeniških območij (angl. *International Council on Monuments and Sites*), edina svetovna nevladna organizacija na področju varovanja kulturne dediščine, smatra slednjo kot izraz poti in načina življenja naših predhodnikov, katerega znanje in védenje se prenaša iz generacije v generacijo. Vključuje tako predmete, navade, običaje, vrednote kot tudi kraje, zgradbe itd. (*Culture in Development*, n. d.).

Pojmovanje kulturne dediščine se sčasoma spreminja, saj se pojavljajo vedno nove opredelitve oziroma se sam pomen kulturne dediščine širi (Humer, 1989). ZVKDS (2019) kulturno dediščino razdeli na materialno in nematerialno kulturno dediščino. V kulturno dediščino materialne (snovne) narave uvršča stavbno dediščino, arheološko dediščino, dediščino kulturne krajine, premično dediščino in zbirke ter narodno bogastvo. Na drugi strani pa v nematerialno oziroma nesnovno kulturno dediščino šteje predvsem šege in navade ter vrednote in

prepričanja. Glede na navedeno se bomo v prispevku osredotočili na materialno oziroma snovno kulturno dediščino, torej na dediščino, katere predmeti so sad oziroma plod človeških rok, truda, dela.

2.1 Kriminaliteta zoper kulturno dediščino

Tovrstna oblika kriminalitete se ne dogaja na očeh vse javnosti, ni nasilne narave, vendar je mnogokrat prikrita in izredno prefinjena oblika kriminalitete. Vzporednice lahko potegnemo z beloovratniško kriminaliteto, premoženjskimi delikti (vlom, ponarejanje), gospodarsko kriminaliteto (korupcija) ter z organizirano kriminaliteto, kjer imajo storilci veliko predhodnega umetniškega znanja ter ročnih spretnosti (Kursar Trček, 2002).

Ko govorimo o kaznivih dejanjih zoper kulturno dediščino, sprva pomislimo na tatvino predmetov, uničenje predmetov ali stavb kot posledica vojne, vandalizem, plenjenje grobnic itd. Pri proučevanju literature smo ugotovili, kako zelo širok spekter kriminalnih dejanj v povezavi s kulturno dediščino pravzaprav obstaja. Poleg že omenjenih oblik kriminalitete zoper kulturno dediščino poznamo tudi tihotapljenje predmetov in malomarnost pri ravnanju s predmeti kulturne dediščine.

2.1.1 Oblike kaznivih dejanj zoper kulturno dediščino

Oblike kriminalitete zoper kulturno dediščino se med državami razlikujejo. Predvsem v socialno revnejših, vendar kulturno bogatih, državah (Iran, Irak, Egipt, države Južne Amerike) je bolj pogosta oblika kriminalitete plenjenje grobnic, uničevanje predmetov in stavb, tihotapljenje predmetov na mednarodne trge (Brodie et al., 2000). V bolj razvitih državah (Evropa, Združene države Amerike) pa predstavlja ilegalno prodajo pretihotapljenega blaga, vandalizem, priložnostno tatvino sakralnih ali posvetnih predmetov kulturne dediščine (J. Lawson, osebni intervju, 2. 7. 2013).

2.2 Zakonodaja na področju kriminalitete zoper kulturno dediščino

Najbolj poznani konvenciji na področju zatiranja in preprečevanja kriminalitete zoper kulturno dediščino sta UNESCO Konvencija o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih ter UNIDROIT Konvencija o ukradenih ali nezakonito izvoženih predmetih kulturne dediščine in Akt o trgovanju s predmeti kulturne dediščine.

2.2.1 UNESCO Konvencija iz leta 1970

Na področju varovanja kulturne dediščine je nedvomno najbolj poznana UNESCO Konvencija o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih iz leta 1970. Z ratifikacijo omenjene Konvencije se države podpisnice zavežejo:

- k storitvi vsega potrebnega za preprečitev pridobivanja kulturnih predmetov tretjih držav v državne muzeje in druge institucije;
- k prepovedi uvoza ukradenih predmetov kulturne dediščine iz tujih muzejev, religijskih in drugih institucij,
- k zavzemanju vrnitve predmetov kulturne dediščine v lastniško oziroma izvorno državo (www.ec.europa.eu).

3 KRIMINALITETA, POVEZANA S KULTURNO DEDIŠČINO

Iz analiz kriminalitete zoper kulturno dediščino ugotavljamo, da je kriminaliteta prisotna na vseh kontinentih, tako v državah izvora, kjer je stanje res zelo kritično, kot tudi v ciljnih državah, kamor antikvitete izvornih držav prihajajo. Južna Amerika je kulturno zelo bogata država. V preteklosti so tam prebivale kulture Inkov in Aztekov, katerih kulturna dediščina se je ohranila vse do danes. Nemalo zbiralcev bi si v zbirki želeli imeti inkovske ali azteške predmete. Prav tovrstne želje, ki jih na črnem trgu zbiratelji podajo mednarodnim prodajalcem, privedejo do uničenj arheoloških najdišč ter tatvin najdenih predmetov. Opazimo lahko, da se enaka zgodba dogaja v Afriki in Aziji. Staroselske kulture na teh območjih so zapustile ogromno arheoloških predmetov, vrednih občudovanja zaradi zanimivih oblikovalskih ali uporabnih tehnik, in najpomembnejše, vrednih strokovnega preučevanja ter dokumentiranja. Vsi predmeti, ki so na ilegalen način izkopani in prodani na črnem trgu, tega procesa ne dočakajo, saj so prodani kot predmeti brez oziroma neznanega izvora. Kot dobro stran v zgoraj navedenih primerih lahko omenimo državo Peru in arheološko pomembno območje Sipán. Po hudem več let trajajočem plenjenju in opustošenju s strani lokalnega prebivalstva so ti s pomočjo arheologa Walterja Alve spoznali vrednost lastne kulturne dediščine. Ne samo da so jo začeli ceniti, odločili so se odpreti muzej, kjer so shranjeni predmeti s tega območja. Tja sedaj na ogled prihajajo turisti z vsega sveta. Poudarimo lahko, da je v izvornih državah izobraževanje, učenje ter usmerjanje prebivalstva zelo pomembno. Le na takšen način se bodo začeli zavedati pomena lastne kulturne dediščine ter jo tudi cenili in varovali za prihodnje rodove.

V Evropi in ZDA smo v zadnjih desetletjih zasledili povečanje kriminalitete zoper kulturno dediščino. Čedalje širši javnosti so dostopni detektorji kovin, s katerim se lahko človek ukvarja povsem ljubiteljsko, vendar zaradi malomarnega ravnanja in brezbržnosti uničuje arheološka in zgodovinska območja. Mnogi izmed njih ne poznajo zakonodaje, na podlagi katere bi vedeli, da so tovrstna dejanja kazniva. Povrhu vsega s seboj vzamejo najdene predmete in jih ne prijavijo. Tako smo lahko prepričani, da arheologi takšnih predmetov ne bodo mogli preučiti, kar vodi v izgubo naše kulturne preteklosti. Tudi na tem mestu je treba izpostaviti pomembnost informiranja in poučevanja širše javnosti o škodovanju uporabe detektorja kovin zaradi uničevanja kulturne dediščine zavoľjo vseh današnjih in prihodnjih rodov.

V zahodnem delu sveta lahko izpostavimo primer, ki se je zgodil v Italiji. Skozi ta primer smo dobili vpogled, kako se lahko organizira celotno večletno plenjenje, tihotapljenje, preprodajanje, pranje ter končna prodaja predmetov

kulturne vrednosti. Odkritje Medicijevih spletk in trgovanja z umetninami je bilo medijsko razpoznavno po vsem svetu. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) pove, da je napisanih veliko člankov ter knjig o premetenosti Medicija in njegovih pajdašev. Preiskovalci so tako končno razbili eno izmed večjih tihotapskih mrež v podzemlju nedovoljene trgovine s predmeti kulturne dediščine.

Poleg plenjenja in ropanja arheoloških najdišč se dogajajo tudi namerna poškodovanja ali uničenja predmetov, kipov, stavb in ostale materije, ki sodi pod kulturno dediščino. V to kategorijo sodita vandalizem in uničenje kulturne dediščine kot posledica vojnih konfliktov. Priča smo trem tragičnim vojnim dogodkom, kjer lahko opazimo, da je kulturna dediščina naroda povsem sekundarnega pomena. Do neke meje to lahko razumemo, saj na tehtnici med človeškimi življenji in kulturnimi predmeti vsakdo v prvi vrsti stremi k reševanju človeških življenj. Kljub temu se moramo zavedati, kako zelo je kulturna dediščina pomembna, saj ko uničujemo in napadamo kulturno dediščino drugega naroda, uničujemo kulturno dediščino vseh nas, naših prednikov in prihodnjih rodov. Lahko rečemo, da je vojaških napadov na kulturno pomembne stavbe in območja v današnjem času manj, kot je bilo tovrstne oblike kriminalitete v preteklosti. V času 2. svetovne vojne nacisti na čelu Hitlerja niso želeli le nadvlade nad celotnim človeštvom, temveč tudi lastninjenje vseh svetovnih zbirk kulturne dediščine. Predmeti, ki so imeli germanske prvine, so bili njihova last, njihova pravica lastninjenja. Ostala kulturna dediščina je bila manjvredna in tako namenjena za uničenje.

Pohvaliti je treba ameriško in britansko organizacijo, ki sta v času 2. svetovne vojne požrtvovalno in brez postanka delovali na področju varovanja in zaščite kulturne dediščine. Med drugim sta enoti zaslužni za rešitev več kot 20.000 primerkov kulturne dediščine iz rudnika, kjer so nacisti zaradi poraza v vojni z razstrelivom nameravali pogubiti predmete evropske in svetovne kulturne dediščine (Edsel, 2009). Na tej točki lahko omenimo, da so v čast organizaciji *Monuments Men* v Hollywoodu posneli film, ki se je v kinematografih začel predvajati v začetku leta 2014 (Clooney, 2014).

Vojno uničenje v Jugoslaviji je eden izmed najhujših primerov tovrstne kriminalitete na področju Evrope. Šokantna je brezbržnost napadalcev ob uničenju spomenikov ter mestnega obzidja, ki je bilo med drugim pod zaščito svetovne organizacije UNESCO. Na tem mestu je treba izpostaviti sojenje vsem vpletenim za dogodke za časa vojne, kar je nedvomno pozitivno dejanje, saj je eden izmed redkih primerov doslednega izvajanja zakonskih aktov ter izvrševanja kazenskih sankcij. S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) pravi, da je na področju kriminalitete v času vojnih konfliktov danes veliko boljše stanje. Ameriške enote ob odhodu na bojna območja dobijo igralne karte, na katerih so podobe pomembnih kulturnih območij, dobrin ali spomenikov, s čimer se lažje zavedajo pomena kulturne dediščine. Prav tako je pred odhodom poskrbljeno za predavanje in kratko izobraževanje enot o pomenu kulturne dediščine. Vsak izmed njih dobi seznam z navodili in nasveti, kako ravnati, če jim lokalno prebivalstvo želi prodati antikvitete ali druge predmete kulturne dediščine. S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) tudi meni, da je zakonodaja v primeru vojnih konfliktov zadostna in povsem ustrezna. Nasprotno menita Ghaidan in Paolini (2008), ki pravita, da

so trenutni mednarodni zakoni nezadostni za varovanje kulturne dediščine med in po vojaškem konfliktu. V prihodnje je treba poskrbeti, da bo čim več držav ratificiralo Haaško konvencijo 1954 ter še posebej II. protokol k Haški konvenciji 1954. Države je treba tudi spodbuditi k implementaciji zakonodaje ter tako kazensko preganjati resne zločine proti kulturni dediščini na podlagi sodnega kriterija, za katerega je poskrbljeno v II. protokolu, meni Frulli (2011).

Izvorne države kulturne dediščine se vsakodnevno spopadajo z ropanji in opustošenji arheoloških najdišč in zgodovinsko pomembnih območij. Revno prebivalstvo na arheoloških najdiščih celo kampira ter si tako zagotovi konstantno delo, v katerem vidi zaslužek za boljšo prihodnost. Lokalni preprodajalci dobro izkoristijo revne kmete ter jim v zameno za najdene predmete ponudijo plačilo, ki pa je običajno le 2 odstotka končne vrednosti predmeta. Lokalni preprodajalci nato poskrbijo za tihotapljenje predmetov na mednarodni trg, kjer jih dobijo drugi preprodajalci. Predmete med seboj kupujejo, da se izgubi sled ter končno prodajo zainteresiranemu kupcu. Predmet je prodan kot antikvitet brez ali z neznanim izvorom. Na takšen način je zelo težko ugotoviti dejansko poreklo predmeta.

Arheološko gledano je takšen predmet popolnoma neuporaben. Med drugim se eden izmed največjih strokovnjakov na področju arheologije ter kriminalitete zoper arheološko kulturno dediščino Brodie (2012) sprašuje, ali je tovrstne predmete sploh smiselno proučevati. Izgubljena je namreč celotna povezava predmeta s krajem najdbe. Ne obstaja niti dokumentacija o izkupu predmeta niti dokumentirano preučevanje arheološkega najdišča.

Zbiratelji in kupci antikvitet na trgu postavijo povpraševanje po predmetih, kar preprodajalce vodi v željo po izpolnitvi njihovih pričakovanj. Zbiratelji in muzeji bi se morali bolje izobraziti in spoštovati pravne akte ter kodekse poslovanja s tovrstnim materialom. Ob potencialnem nakupu predmeta bi morali postavljati več vprašanj o izvoru in načinu pridobitve predmeta. Če bi se izkazalo, da je bil predmet v preteklosti rezultat arheološkega plenjenja, tihotapljenja in je danes produkt trgovine na črnem trgu, predmeta ne bi smeli kupiti, preprodajalca pa prijaviti. Države v zahodnem svetu, kjer je v zadnjih letih opažen porast na področju uporabe detektorja kovin, bi morale uvesti prepoved uporabe detektorja kovin ali pa ga vsaj zelo omejiti. Lastniki detektorja kovin bi morali imeti zanj dovoljenje ter biti o njegovi zlorabi ter posledičnih sankcijah ustrezno osveščeni. Samo s pomočjo brošur, osveščanja in izobraževanja o problematiki tovrstne kriminalitete bomo lahko delež le-te zmanjšali. Pozornost bo treba posvetiti izobraževanju mladih generacij ter preventivnim promocijam v medijih.

4 EMPIRIČNI DEL – ANALIZA POGOVOROV S STROKOVNJAKI

Na podlagi preučevanja teoretične literature smo se odločili v empiričnem delu prispevka izvesti intervjuje s strokovnjaki na področju kulturne dediščine, arheologije in kriminologije ter tako ugotoviti skladnost teorije in prakse. V ta namen smo med aprilom 2013 in julijem 2013 v Veliki Britaniji, natančneje na Škotskem, opravili razgovore s spodaj omenjenimi strokovnjaki, ki so bili pripravljeni sodelovati v tej pilotski raziskavi. Vsi se s tematiko kulturne dediščine poklicno ukvarjajo in imajo interes, da se kriminaliteta v zvezi s kulturno dediščino

omeji. Pri tem se zavedamo omejitev raziskave na dani teritorij in dostopne strokovnjake, zato bi bilo smiselno v nadaljevanju izvesti širšo raziskavo ter podati primerjave med državami.

4.1 Opis postopka

Po pregledu teorije ter najbolj perečih primerov na tem področju smo se odločili intervjuvati pet strokovnjakov, ki so s tovrstno problematiko najbolj seznanjeni in se z reševanjem takšnih primerov aktivno ukvarjajo. Vsem intervjuvancem smo postavili enaka v naprej pripravljena vprašanja, na podlagi katerih smo želeli ugotoviti, kakšna je po njihovem mnenju trenutna situacija na področju kriminalitete zoper kulturno dediščino v svetu. Osnovnim vprašanjem je sledil pogovor o njihovem osebnem dojemanju tovrstne kriminalitete. Najprej smo jih vprašali, kaj jim kulturna dediščina pomeni in kdo je odgovoren za njeno zaščito. V nadaljevanju katera kazniva dejanja izstopajo in kakšna je ustrezna zakonodaja, predvsem pa kdo in kakšne so značilnosti storilcev. V nadaljevanju nas je zanimalo, v katerih državah je največ kriminalitete v zvezi s kulturno dediščino in kakšne. Glede na njihove izkušnje nas je zanimalo, ali je zakonodaja ustrezna in kaj bi bilo treba spremeniti. Povprašali smo jih o znanih primerih plenjenja in uničevanja kulturne dediščine in kaj menijo o vrnitvi predmetov, ki se nahajajo v svetovnih muzejih, izvornim državam. Na koncu nas je zanimalo njihovo mnenje o črnem trgu umetnin in predmetov kulturne dediščine, kakšni so trendi na teh trgih ter kakšne so povezave med zbiralci in tistimi, ki se s tovrstno kriminaliteto ukvarjajo. Po intervjujih so bili narejeni prepisi, ki smo jih v nadaljevanju analizirali brez uporabe naprednih programov za kvalitativno obdelavo besedil. Zavedamo se, da gre v naši pilotski raziskavi za omejeno študijo, zato ugotovitev ne moremo posploševati, so pa dobra osnova za širšo raziskavo in bo v pomoč pri izdelavi vprašalnika, vzorčenja ter pristopa h kvalitativni raziskavi.

4.2 Intervjuji s strokovnjaki s področja kriminologije ter kulturne dediščine

Intervju z dr. Neilom Brodiejem

Dr. Neil Brodie je višji znanstveni član škotskega centra za raziskave kriminalitete in pravosodja na Univerzi v Glasgowu. Po izobrazbi je arheolog. Nekaj let je predaval na Britanski šoli v Atenah, deloval je v McDonald inštitutu za arheološke raziskave v Cambridgeu, kjer je bil med drugim tudi direktor raziskovalnega centra o prepovedanih antikvitetah, ter na Univerzi v Stanfordu v Centru za arheologijo. Z Jennifer Doole in Petrom Watsonom je soavtor poročila *Stealing History* (Kraja zgodovine), ki ga je naročilo Združenje muzejev in ICOMA iz Velike Britanije, in sicer za svetovanje v zvezi z nedovoljenim trgovanjem s predmeti kulturne dediščine. Delal je na različnih arheoloških projektih v Veliki Britaniji, Grčiji in v Jordaniji, trenutno pa se ukvarja z novim projektom v Grčiji (N. Brodie, osebni intervju, 29. 4. 2013).

Intervju z dr. Natasho Ferguson

Dr. Natasha Ferguson je diplomirala na Univerzi v Glasgowu ter magistrirala na irski univerzi v Galwayu, na obeh univerzah iz arheologije. Njeno glavno raziskovalno področje je konfliktna arheologija, o čemer je tudi pisala v doktorski disertaciji na Univerzi v Glasgowu. Njeno raziskovalno delo je bilo usmerjeno na oceno negativnih posledic in pozitivnih strani ljubiteljskega raziskovanja z detektorjem kovin v Veliki Britaniji ter njegovih posledic na upravljanje dediščine bojišč. Deluje v enoti Treasure Trove, v sklopu katere skrbi za odkritja in ohranjanje najdenih predmetov v muzejih, za stike z javnostjo ter za dokumentiranje, zbiranje in raziskovanje prijav v zvezi z novimi najdbami (N. Ferguson, osebni intervju, 3. 6. 2013).

Intervju z dr. Suzie Thomas

Dr. Suzie Thomas je napisala svojo doktorsko disertacijo v Mednarodnem centru za študije dediščine in kulture (ICCHS) Univerze v Newcastlu. Leta 2009 se je zaposlila v Svetu za britansko arheologijo, kjer deluje kot uradnica arheološke skupnosti. V škotskem centru za raziskave kriminalitete in pravosodja je znanstvena sodelavka projekta Trafficking Culture, financiranega s strani ERC (Evropskega raziskovalnega centra). Področje njenih raziskav je usmerjeno predvsem na trgovino s kulturno dediščino v Baltski regiji. Dr. Thomas je tudi glavna urednica novo nastale revije Community Archaeology and Heritage, ki je bila objavljena v začetku leta 2014 (S. Thomas, osebni intervju, 10. 6. 2013).

Intervju z dr. Donno Yates

Dr. Donna Yates deluje v škotskem centru za raziskave kriminalitete in pravosodja v sklopu Univerze v Glasgowu. Je strokovnjakinja na področju kriminalitete, povezane s kulturno dediščino v Latinski Ameriki, za kar je prejela tudi nagradi Leverhulme Early Career in Core Fulbright Award. Cilj njenih projektov je bolje razumeti odnose med skupnostmi, vlado in zakoni ter potek čezmejnih kriminalnih poti in trgov v Južni Ameriki. Pomaga tudi pri pripravi nadzornih mehanizmov za izboljšan nadzor nedovoljene trgovine s starinami, antikvitetami in drugimi predmeti kulturne dediščine na tej celini (D. Yates, osebni intervju, 10. 6. 2013).

Intervju z arheološkim uradnikom Johnom Lawsonom

John Lawson je arheološki uradnik, ki je zadolžen za Mestni svet Edinburške arheologije (CECAS), v sklopu katere ima pomembno vlogo za zgodovinsko okolje Edinburgha. Njegove naloge so arheološko svetovanje v sklopu Mestnega sveta in tujih agencij, delovanje na projektih upravljanja z zemljišči, pomorstvom in gozdarstvom, upravljanje in vzdrževanje območij, spomenikov in drugih kulturno pomembnih stavb ter vodenje evidenc, zagotavljanje svetovanj glede arheološke dediščine, vodenje in upravljanje arheoloških projektov ter upravljanje muzejskih arheoloških zbirk (J. Lawson, osebni intervju, 2. 7. 2013).

4.3 Ugotovitve analiz intervjujev

S pomočjo intervjujev smo ugotovili, da je pojem kulturne dediščine zelo širok in da ima lahko vsaka država svojo definicijo kulturne dediščine. Vsaka država mora najprej poskrbeti za ustrezno zakonodajo in akte, s pomočjo katerih lahko varuje kulturno dediščino ter izvaja sankcije v primeru kršitve le-teh. Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je varovanje kulturne dediščine tudi domena posameznika, ki mora spoštovati zakonodajo ter predmete svoje oziroma narodne preteklosti.

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da sta plenjenje in napad na arheološka najdišča najbolj razširjeni obliki kriminalitete zoper kulturno dediščino. Na drugo mesto bi lahko postavili dejanje podobnih razsežnosti – uporaba detektorja kovin, ki ima enake namene in učinke, vendar je bolj uporabljen v razvitejših državah (Severna Amerika, Evropa). Intervjuvanci omenjajo tudi vandalizem in z njim povezana dejanja, ki smo jim priča ob državnih ali vojnih konfliktih. Prav tako se vsi intervjuvanci strinjajo, da plenjenje v večini primerov izvajajo revni kmetje, vaščani oziroma lokalni prebivalci, ki si le želijo preživeti ter nahraniti svoje družine. Države, v katerih se dogaja največ kaznivih dejanj zoper kulturno dediščino, so južnoameriške države ter države Bližnjega vzhoda. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) k tem državam doda tudi Italijo in Grčijo, arheolog J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) pa pravi, da se tovrstna kriminaliteta pojavlja v večji ali manjši meri povsod po svetu.

Intervjuvanci menijo, da je zakonodaja v njihovem okolju na področju varstva kulturne dediščine v svetu zadostna. Problem se nahaja pri izvrševanju le-te, saj izvirne države nimajo dovolj finančnih sredstev za patroliranje in varovanje arheoloških najdišč ter ustrezno sankcioniranje storilcev tovrstnih kaznivih dejanj. N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) k temu doda, da bi morala Velika Britanija izboljšati zakonodajo na področju varovanja kulturne dediščine, saj ni podpisnica pomembnih konvencij (Haaška ter UNESCO konvencija).

Vsi intervjuvanci se strinjajo, da je bil napad na bagdadske muzej v Iraku najbolj medijsko izpostavljen. Nekateri intervjuvanci (Lawson, Yates, Thomas) pravijo, da je bilo veliko opozarjanj o možnosti napada na muzej, vendar so oblasti svarila preslišale, dokler ni bilo prepozno. Pri vprašanju o najbolj pretresljivem dogodku v zgodovini kriminalitete zoper kulturno dediščino pa so mnenja intervjuvancev različna. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) izpostavi Belize v Peruju, kjer se že vrsto let dogaja plenjenje arheoloških najdišč, N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) izpostavi padec vlade v Egiptu ter s tem povezane nemire, ki so doprinesli k plenjenju in prodaji arheoloških predmetov. S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) izpostavi dogodke 2. svetovne vojne ter brezbrizno uničevanje in krajo predmetov umrlih oseb. D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013), strokovnjakinja kulturne dediščine Latinske Amerike, izpostavi plenjenje in ropanje arheoloških najdišč v Sipanu (Peru) ter kraja mumije Lord of Sipan. J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) omeni napad na bagdadske muzej ter uničenje budističnih kipov v Afganistanu, ki sta bila delo Talibanov.

Mnenja so podobna pri vprašanju o smiselnosti vrnitve predmetov muzejskih zbirk v države izvora. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) in J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) menita, da potrebe po tem ni, če je prišel predmet v

ciljno državo po legalni poti in bil legalno kupljen. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) k temu doda, da je kljub temu bolje, da so predmeti izvornih držav razstavljeni v muzejih lastnih držav in ne v ciljnih državah po svetu. N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) in S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) se strinjata s kolegom, vendar dodajata, da bi se predmeti lahko vrnil v izvirno državo le, če je država politično in ekonomsko stabilna in je antikvitetam možno zagotoviti dobre varnostne pogoje. D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013) pravi, da je problem muzejev v tem, da ob nakupu predmetov ne postavljajo vprašanj o izvoru in o načinu pridobitve ali pa jih tovrstne teme ne zanimajo.

Pri vprašanju glede zahtev in trendov na črnem trgu so mnenja različna. N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013), D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013), N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) in S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) menijo, da se želje zbiralcev venomer spreminjajo, medtem ko J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) pravi, da so trendi in zanimanja zbirateljev na črnem trgu skozi leta enaka. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) in N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) menita, da je največ povpraševanja po iraški in mezopotamski umetnosti. S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) pravi, da se več povpraševanje po unikatnih predmetih iz jugovzhodne Azije ter po kovinskih predmetih (vikinška doba). D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013) opaza, da je zanimanje po dediščini jugovzhodne Azije ter Južne Amerike v porastu. Zbiratelji iščejo predvsem predmete iz zlata in srebra. J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) je na črnem trgu opazil predvsem povpraševanje po kovancih različnih zgodovinskih obdobj.

Glede povezave med plenilci in zbiratelji Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) in D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013) menita, da so pravi plenilci ravno zbiratelji, saj na trgu postavljajo zahteve in povpraševanja po predmetih. N. Ferguson (osebni intervju, 3. 6. 2013) meni, da gre pri nekaterih primerih lahko za isto osebo (osebe, ki uporabljajo detektorje kovin). S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) pravi, da gre pri povezavi plenilec-zbiratelj za celoten proces: plenilec pridobi predmet, ki preko posrednikov, preprodajalcev pride do zbiratelja. J. Lawson (osebni intervju, 2. 7. 2013) meni drugače in pravi, da se plenilcev in zbirateljev ne sme povezovati, saj večina zbirateljev predmete pridobiva na povsem legalen način.

Zanimiva je ugotovitev S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013), ki pravi, da se kriminaliteta zoper kulturno dediščino pojavlja tudi v državah, kjer tovrstne kriminalitete ne bi ravno pričakovali; to je v Estoniji ter na Finskem. Tam se v zadnjih letih kaže povečanje uporabe detektorja kovin na zgodovinsko pomembnih območjih.

N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) meni, da bi morala biti javnost bolj ozaveščena o tovrstni obliki kriminalitete. Obrazložiti ji je treba, da se predmetov s sumljivim poreklom ne kupuje. D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013) pravi, da bi morali dati večji poudarek tudi izobraževanju revnih prebivalcev v izvornih državah ter jih poučiti o lastni kulturni dediščini ter pomenu le-te. S. Thomas (osebni intervju, 10. 6. 2013) predstavi tudi korak v pravo smer muzejev, ki predmete, pridobljene po ilegalni poti oziroma katerih izvor je neznan, vračajo izvornim državam.

Namen izvedbe intervjujev je bil izvedeti, v kolikšni meri se teorija in praksa ujemata oziroma razlikujeta. Tako smo ugotovili skladnost teorije s prakso na več ravneh. V nadaljevanju bomo navedli le nekaj najbolj izstopajočih primerov.

V teoriji smo naleteli na različne opredelitve besedne zveze kulturna dediščina. Enako smo doživeli pri pogovoru z intervjuvanci, saj so povedali, da vsakdo pojmuje kulturno dediščino z drugačnega vidika.

Nadalje smo ugotovili, da strokovnjaki v literaturi najpogosteje omenjajo plenjenje arheoloških najdišč in zgodovinskih območij kot najpogostejšo obliko kaznivega dejanja zoper kulturno dediščino. Najpogostejša oblika kriminalitete s področja kulturne dediščine v ekonomsko in socialno slabše razvitih državah (države Afrike in Azije) sta nedvomno arheološko plenjenje in arheološke tatvine (Massy, 2008). Enako menijo tudi intervjuvanci.

Skladnost teorije in prakse se kaže tudi v obliki kriminalitete v zahodnem (bolj razvitem) delu sveta. V literaturi je moč zaslediti zaskrbljenost zaradi povečanja kriminalitete v Veliki Britaniji, ki jo vršijo nočni plenilci (Nighthawkers), ki pri svojem delu uporabljajo detektorje kovin. Brodie et al. (2000) pravijo, da je najpogostejša oblika arheoloških izkopavanj in tatvin na Otoku iskanje fosilov in uporaba detektorja kovin. V intervjujih smo glede uporabe detektorjev kovin dobili zaskrbljujoče informacije glede tovrstne prakse na Otoku. Nemalo ljubiteljev antikvit et v prostem času s pomočjo detektorja kovin raziskuje arheološka najdišča ter zaradi neznanja in nepoznavanja pravi l n jih tehnik izkopavanja poškodeujejo najdene predmete.

5 ZAKLJUČEK

Problemi, s katerimi se soočajo strokovnjaki na področju preučevanja in zatiranja kriminalitete zoper kulturno dediščino, se vežejo na problematiko izvajanja zakonodaje in zapletenosti postopkov. S pomočjo literature in intervjujev smo ugotovili, da je zakonodaja na področju preprečevanja kriminalitete zoper kulturno dediščino zadostna in ustrezna, vendar problem nastaja pri uveljavljanju in izvrševanju le-te.

Izvorne države, ki imajo bogato kulturno dediščino, trepetajo pred plenilci arheoloških in zgodovinsko pomembnih najdišč. Kljub natančno osnovani zakonodaji ter strogo opredeljenim sankcijam je tovrstna kriminaliteta iz dneva v dan v večjem porastu. Kje je torej problem? Problem nastaja zaradi slabega življenjskega standarda prebivalcev, ki edino upanje za boljše življenje vidijo v plenjenju in kraji predmetov lastne kulturne dediščine in v prodaji le-te različnim posrednikom. Problem držav je tudi slaba infrastruktura, dotrajani varnostni sistemi na arheoloških najdiščih in v okolici zgodovinskih objektov ter spomenikov, slaba ekonomija države itd. Države v takšnih pogojih ne morejo dosledno izvrševati varnostne politike kulturne dediščine. Na tem mestu bi bilo treba začeti z izobraževanjem prebivalstva o pomenu kulturne dediščine naroda ter njenega ohranjanja za prihodnje generacije. Odličen primer uspešnosti delovanja takšnega programa omenijo Brodie et al. (2000) za predinkovsko območje Sipana v Peruju.

Poseči bi bilo treba tudi na črni trg antikvit et. Kot sta v intervjujih omenila N. Brodie (osebni intervju, 29. 4. 2013) in D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013), so pravi storilci oziroma plenilci ravno zbiratelji kulturnih predmetov in antikvit et. Ustaviti je treba povpraševanje zbirateljev po kulturnih dobrinah in tako nam bo uspelo drastično zmanjšati število primerov tovrstne kriminalitete. To bi lahko

storili z večjim informiranjem širše javnosti o škodovanju in posledicah, ki jih njihovo povpraševanje in kupovanje predmetov povzroča. Enako bi morali storiti pri preprečevanju nakupov predmetov kulturne dediščine s strani muzejev, galerij in drugih institucij. Posvariti bi jih morali, naj kupujejo le predmete preverjenega porekla in naj pri nakupu antikvitete postavljajo čim več vprašanj glede izvora le-teh, pravi D. Yates (osebni intervju, 10. 6. 2013).

Glede na navedeno, bi bilo v prihodnje treba problematiki varstva, odkrivanja in preiskovanja kulturne dediščine posvetiti več raziskovalnega dela. Najprej je pomembno predvsem izobraževanje tako tistih, ki se s tovrstno kriminaliteto ukvarjajo, kot tudi javnosti ter predvsem mladih, da se zavejo, kaj jim kulturna dediščina pomeni. Poseben poudarek je potreben na izobraževanju in osveščanju novinarjev, kajti ti lahko v javnosti objektivno predstavijo problematiko varstva kulturne dediščine, še posebej pa bi lahko izpostavili razvoj preiskovalnega novinarstva.

UPORABLJENI VIRI

- Bowman, B. A. (2008). Transnational crimes against culture: Looting at archaeological sites and the »grey« market in antiquities. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 24(3), 225–242.
- Brodie, N. (2012). *Giacomo Medici*. Glasgow: Trafficking Culture. Pridobljeno na http://traffickingculture.org/case_note/giacomo-medici/
- Brodie, N. in Renfrew C. (2005). Looting and the world's archaeological heritage: The inadequate response. *The Annual Review of Anthropology*, 34(1), 343–361.
- Brodie, N., Doole, J. in Watson, P. (2000). *Stealing history: The illicit trade in cultural material*. Cambridge: The McDonald Institute for Archaeological Research.
- Campbell, P. B. (2013). The illicit antiquities trade as a transnational criminal network: Characterizing and anticipating trafficking of cultural heritage. *International Journal of Cultural Property*, 20(2), 113–153.
- Clooney, G. (režiser). (2014). *The monuments men* [Film]. Združene države Amerike: Columbia Pictures. Pridobljeno na <https://www.imdb.com/title/tt2177771/>
- Culture in Development. (n. d.). *What is cultural heritage*. Pridobljeno na http://www.cultureindevelopment.nl/Cultural_Heritage/What_is_Cultural_Heritage
- Edsel, M. R. (2009). *Monuments men: Allied heroes, Nazi thieves and the greatest treasure hunt in history*. London: Arrow Books.
- European Commission. (n. d.). *Fight against trafficking of cultural goods*. Pridobljeno na https://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/trafficking_en
- EUROPOL. (2019). *Illicit trafficking in cultural goods, including antiquities and works of art*. Pridobljeno na <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas/illicit-trafficking-in-cultural-goods-including-antiquities-and-works-of-art>
- Frulli, M. (2011). The criminalization of offences against cultural heritage in times of armed conflict: The quest for consistency. *The European Journal of International Law*, 22(1), 203–217.

- Ghaidan, U. in Paolini A., (2008). Damage to Iraq's wider heritage. V P. Stone in J. Farchakh Bajjaly (ur.), *The destruction of cultural heritage in Iraq* (str. 85–96). Woodbridge: The Boydell Press.
- Humer, J. (1989). *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list SR Slovenije.
- Kursar Trček, A. (2002). Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine. V M. Pagon (ur.), *Dnevi varstvoslovja: zbornik prispevkov* (12 str.). Ljubljana: Visoka policijsko – varnostna šola. Pridobljeno na http://www.mnz.gov.si/fileadmin/mnz.gov.si/pageuploads/SK/pdf/505_Kursar_Trcek.pdf
- Mackenzie, S. (2011). The market as criminal and criminals in the market: Reducing opportunities for organised crime in the international antiquities market. V S. Manacorda in D. Chappell (ur.), *Crime in the art and antiquities world: Illegal trafficking in cultural property* (str. 69–85). New York: Springer.
- Massy, L. (2008). The antiquity market: Between legality and illegality. *International Journal of Social Economics*, 35(10), 729–738.
- United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. (2000). United Nations General Assembly. Pridobljeno na <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (n. d.). *World heritage*. Pridobljeno na <http://whc.unesco.org/en/about/world-heritage>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (n. d.). *The United Nations Convention against Transnational Organized Crime: A vehicle for effective law enforcement and international cooperation to combat trafficking in cultural property?* Pridobljeno na http://www.unodc.org/documents/treaties/organized_crime/UNTOC_Trafficking_in_cultural_property.pdf
- Yates, D. (2011). Archaeology and autonomies: The legal framework of heritage management in a new Bolivia. *International Journal of Cultural Property*, 18(30), 219–307.
- Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije [ZVKDS] (2019). *Naše delo*. Pridobljeno na <http://www.zvkds.si/sl/podrocja/nase-delo>

O avtorjih:

Viktorija Zupančič, diplomirana varstvoslovka.

Dr. Bojan Dobovšek, redni profesor za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: bojan.dobovsek@fvv.uni-mb.si